

Nazwy ziemniaka w polszczyźnie ogólnej, dialektach ludowych i profesjolekcie rolniczym

Jak na świętego Antoniego chmurki, to z ziemniakami na górki
przysłowie ludowe

Według opisów encyklopedycznych i notacji słownikowych ziemniak, *Solanum tuberosum*, to bylina z rodziny psiankowatych, pochodząca prawdopodobnie ze środkowego Chile (a na pewno z Ameryki Południowej). Był uprawiany przez Inków, do Europy został sprowadzony w XVI w. (1566) przez Anglików i Hiszpanów, a do Polski w XVII w. Przyjmuje się, że został przywieziony z wyprawy wiedeńskiej (1683) przez Jana III Sobieskiego i pierwotnie był hodowany jako roślina ozdobna i lecznicza, a dopiero od II połowy XVIII w. upowszechniała się jego uprawa jako rośliny jadalnej. Oprócz zastosowania jako pożywienie człowieka, ziemniaki są użytkowane jako cenna pasza objętościowa dla bydła oraz podstawowy surowiec w przemyśle ziemniaczanym i gorzelnictwie. W Polsce hoduje się ok. 30 odmian ziemniaków, zajmują one drugie miejsce (po zbożach) w strukturze upraw (por. *Nowa encyklopedia...* 1996, VI: 1021).

Jeśli chodzi o historię uprawy ziemniaków na ziemiach polskich, to warto dodać jeszcze kilka mniej znanych szczegółów. Aż do lat 30. XIX w. uprawy ziemniaków były rzadkością. Co prawda, Warszawę zaopatrywali w nie przez cały wiek XVIII podwarszawscy koloniści niemieccy, ale właśnie dlatego – jako „niemczyzna” – nie zyskały one popularności. W dodatku nie zalecali ich upraw ówczesni ekonomiści, którzy uważali, że ubożą one glebę, a „lud rolniczy” uczą próżniactwa. Dopiero klęska głodu w latach 1771–1772 uświadomiła znaczenie ziemniaków jako pożywienia, ponieważ jedynie na Żuławach, gdzie je właśnie uprawiano, klęska głodu nie zaznana. Początkowo ziemniaki trafiły do kuchni

warstw uprzywilejowanych, ale „około roku 1830 wszędzie i w znacznej ilości były rozpowszechnione, najwięcej zaś pomiędzy trzecim a czwartym dziesiątkiem obecnego (tj. XIX) stulecia, gdy zaczęto okowitę z nich wypalać” (Köhler 1987: 148). Zwiększanie areалу upraw ziemniaków następuje sukcesywnie w II połowie XIX w., kiedy to uzyskują one niemalże współczesny zasięg.

Notacje słownikowe pozwalają nam przedstawić ewolucję i hierarchię nazw tej rośliny. W *Słowniku języka polskiego* (1807–1814) Samuela Bogumiła Lindego nazwą podstawową jest *kartofel*. Jest ona zdefiniowana – za dykcjonarzem historii naturalnej X. Ładowskiego – jako określenie „rośliny bardzo pożytecznej i posilnej” oraz zaopatrzona w synonimy *jabłka ziemne* (*ziemiaki*) i w cytaty z dykcjonarza roślinnego K. Kluka: „Żadnej zamorskiej rośliny tak nagle w Europie nie rozmnożono, jak kartofle, które z Ameryki pochodzą”; „są czerwone i białe” (Linde 1994, II: 325). Nazwa *ziemniak* jest tu wyraźnie drugoplanowa, ponieważ odesłana jest do hasła *ziemiak*, *ziemniak* z krótką definicją synonimiczną „jabłko ziemne, kartofel” (Linde 1994, VI: 1060, 1058).

Taka hierarchia nazw oddaje chronologię i stopień złożoności procesu ich zapożyczania, obie bowiem są pochodzenia niemieckiego, co nie dziwi wobec faktu upowszechniania tej rośliny na terenie Polski przez kolonistów niemieckich, o czym była już mowa. *Kartofel* to formalnoznaczeniowa bezpośrednia pożyczka niem. *Kartoffel*, mamy więc w tym wypadku do czynienia z morfologiczną adaptacją fonetyczno-paradygmatyczną, która polega na tym, że o jakości paradygmatu zapożyczenia w języku polskim decyduje zakończenie podstawy obcojęzycznej. W tym wypadku zakończenie spółgłoskowe decyduje o włączeniu rzeczownika do paradygmatu męskiego. Po cytatach (wtwretach) tego typu zapożyczenia mają najprostszy sposób przystosowania do systemu językowego polszczyzny (por. Dubisz 2021). Inaczej rzecz przedstawia się w odniesieniu do nazwy *ziemniak* (a pierwotnie *ziemiak*). W tym wypadku mamy do czynienia ze słowotwórczą (wyrazową) całkowitą repliką strukturalną niem. określenia *Erdapfel* ‘ziemne jabłko’ (z niem. *Erde* ‘ziemia’ + niem. *Apfel* ‘jabłko’). Proces replikowania wyrazów i frazeologizmów jest najbardziej skomplikowanym mechanizmem zapożyczania jednostek leksykalnych, wymaga bowiem kompetencji i kreatywności językowej w dwóch językach (por. Karaś 1996: 54; Długosz-Kurczabowa 2008: 737). Nazwa *ziemniak* jest zatem chronologicznie nieco późniejsza, a adaptacyjnie – bardziej skomplikowana, co oddają notacje w *Słowniku...* S.B. Lindego. Procesy stabilizacji tych nazw zaszły w XVIII w., a wiek XIX utrwalił ich współwystępowanie.

W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego *kartofel* i *ziemniak* występują jako tzw. synonimy całkowite. Oba hasła są nawzajem do siebie odesłane, oba mają analogicznie sformułowane definicje dwóch znaczeń (‘roślina’, ‘jadalna bulwa tej rośliny’), oba mają cytaty egzemplifikujące ich

znaczenia zaczerpnięte z literatury XIX i XX w. (zob. Doroszewski (red.) 1961: 588–589; 1968: 1104). W tym miejscu należy podkreślić, że ten *Słownik...* prezentuje materiał leksykalny w długim przekroju czasowym – od połowy XVIII w. do połowy XX w., zatem synonimiczne potraktowanie obu haseł (*kartofel*, *ziemniak*) było wynikiem bez mała dwustuletniego funkcjonowania obu nazw w polszczyźnie. Potwierdzenie tego stanu rzeczy znajdujemy w poradach językowych W. Doroszewskiego:

Czy słuszne jest mniemanie, że jedyną właściwą nazwą tego, co niektórzy nazywają *kartoflami*, jest nazwa *ziemniaki*, i że nie należy w ogóle używać wyrazu *kartofle* w wypowiedziach publicznych?

Do tak kategoriycznego osądu trudno się bez zastrzeżeń przyłączyć z dwóch powodów: po pierwsze dlatego, że wyraz *kartofel* ma w języku polskim dawną tradycję, po drugie dlatego, że polskość *ziemniaka* nie jest tak niepokalanie czysta, jak się może na pierwszy rzut oka wydawać. W słownikach znajdujemy pod hasłem *kartofel* bogatszą dokumentację niż pod hasłem *ziemniak*, co świadczy o tym, że do niedawna jeszcze pierwszy z tych wyrazów był bardziej powszechnie używany niż drugi. [...]

Do Europy omawiana roślina (tzn. ziemniak – S.D.) została przywieziona przez Anglików i Hiszpanów w XVI wieku. We Włoszech otrzymała nazwę *tartufo*, *tartufolio* [...]. Na gruncie niemieckim wyraz włoski przez rozpodobnienie pierwszego *t* uległ zmianie na *kartofel* i ta forma dostała się do nas. W niektórych okolicach Niemiec, a mianowicie w Nadrenii, Bawarii, znana jest nazwa *Erdapfel* znacząca dosłownie 'jabłko ziemne' i tłumaczona z francuskiego *pomme de terre* [...]. Otóż to tłumaczone wyrażenie niemieckie my z kolei przetłumaczyliśmy jako *jabłko ziemne* [...], z tego zaś dwuwyrzowego połączenia powstała krótsza forma *ziemniak* [...].

Sytuacja jest zatem taka: *kartofel* jest wyrazem pochodzenia włoskiego, który się do nas dostał za pośrednictwem niemieckim. *Ziemniak* składa się z pierwiastków polskich, ale jest wzorowany na wyrażeniu niemieckim. Nie ma rozstrzygających powodów dawania pierwszeństwa jednemu wyrazowi przed drugim (Doroszewski 1968: 319–320).

W powyższym cytacie, uzupełniającym niektóre nasze wcześniejsze wyjaśnienia, ale zarazem je potwierdzającym, na podkreślenie zasługują dwa fakty:

- 1) chociaż W. Doroszewski w swym *Słowniku...* potraktował oba hasła (*kartofel*, *ziemniak*) jako synonimy całkowite, to jednak dostrzegał, że w dyskursie publicznym w połowie XX w. zarysowała się tendencja do dominacji nazwy *ziemniak*, być może dlatego, że niesłusznie była ona pojmowana jako rodzima, podczas gdy *kartofel* był traktowany jako nazwa pochodzenia niemieckiego;

- 2) chociaż W. Doroszewski nie analizował notacji w *Słowniku...* Samuela Bogumiła Lindego (niezależnie od tego, że się do niego odnosił), to jednak stwierdzał, że wcześniej nazwą dominującą był *kartofel* (*nota bene* potwierdza to również materiał dialektalny – o czym dalej), a zatem dostrzegał początek procesu przesuwania się dominanty nazewniczej – od *kartofla* do *ziemniaka*.

Podobnie jak w słowniku pod redakcją W. Doroszewskiego – tzn. synonimicznie – są ujęte nazwy *kartofel* i *ziemniak* w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka (1978–1981) oraz w *Słowniku współczesnego języka polskiego* pod redakcją Bogusława Dunaja (1996).

Kontynuacja procesów krystalizacji dominanty nazewniczej nastąpiła na przełomie XX i XXI w., co znajduje odzwierciedlenie w słownikach pod redakcją Stanisława Dubisza – *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* (2003) oraz *Wielkim słowniku języka polskiego PWN* (2018). W obu tych leksykonach hasłem nadrzędnym jest *ziemniak* (jest to hasło kompletne z definicjami, przykładami, frazeologią i informacją gramatyczną), podczas gdy *kartofel* jest hasłem odesłanym (zob. Dubisz (red. nauk.) 2003, II: 265, V: 673; 2018, II: 276, V: 874). Notacje słownikowe potwierdzają w tym wypadku zakończenie procesu krystalizacji nazewniczej na rzecz nazwy *ziemniak*, chociaż obie nazwy (*ziemniak*, *kartofel*) mają zasięg ogólnopolski. Zachodzenie tych procesów sygnalizuje także *Inny słownik języka polskiego* pod redakcją Mirosława Bańki (2000), w którym pod hasłem *kartofel* znajdujemy odesłanie: „inaczej ziemniak”, informację gramatyczną oraz przykłady, a pod hasłem *ziemniak* – informację gramatyczną, definicję, przykłady i frazeologię (zob. Bańko (red. nac.) 2000, I: 602, II: 1344). Analiza danych leksykograficznych pozwala zatem na wniosek, że w ciągu trzystu lat zmieniła się hierarchia podstawowych nazw tej rośliny, co znajduje motywację zarówno wewnątrzjęzykowe (mechanizmy zapożyczenia i adaptacji nazw), jak i zewnątrzjęzykowe (chronologia zapożyczeń, frekwencja w dyskursie publicznym, świadomość użytkowników języka).

W 1883 r. Józef Rostafiński (1850–1928), przyrodnik i twórca polskiej historii botaniki, rozpiisał ankietę pt. *Odezwa do nie botaników o zbieranie ludowych nazw roślin*, którą opublikował w kilku gazetach ówczesnych trzech zaborów. Na ankietę odpowiedziało 141 korespondentów ze wszystkich ziem Polski, nadsyłając w sumie 244 listy z materiałem leksykalnym i komentarzami. Punkt 13. tej ankiety dotyczył nazw ziemniaka i miał następującą postać: *Nazwy kartofli i ich odmian w danej okolicy oraz kiedy zaczęto je powszechnie uprawiać w danej okolicy? (wypytać o to staruszków, którzy też powiedzą, jak się nazywały dawne*

odmiany dziś już może zaniedbane). Na temat tego punktu J. Rostafiński otrzymał 103 odpowiedzi listowne, w których wymieniono łącznie 580 nazw ziemniaka, z czego 211 nazw odmian. S.B. Köhler na podstawie tej ankiety opracował dane dotyczące frekwencji procentowej poszczególnych nazw, co pozwala wyróżnić ich hierarchię oraz wyodrębnić nazwy powszechne i sporadyczne (zob. Köhler 1987: 146–149).

Zestawienie to przedstawia się następująco: 1) *kartofle* > 70% odpowiedzi; 2) *ziemniaki* < 60%; 3) *perki* 40%; 4) *bulby* 20%; 5) *barabole*, *bulwy*, *pantówki* > 20%; 6) *grule* > 20%; 7) *mandyburki* > 10%; 8) *bulba* > 10%; 9) *rzepa* < 10%; 10) *bandurki*, *baraboli* > 5%; 11) *pyrki* ~5%; 12) *bandury* < 5%; 13) *gajdy* ok. 3%; 14) *arczaki*, *bulki*, *gajdaki*, *jabłka ziemne*, *kobzale*, *kompery*, *ripka*, *ziemlaki* ok. 2%; 15) *bagalasy*, *bale*, *bałabany*, *bałabony*, *bomby*, *brandebury*, *brombole*, *bule*, *buryszka*, *galaki*, *grydyki*, *habzole*, *jabłka zymienny*, *jajdaki*, *jarczaki*, *kartofłyki*, *kartopły*, *kasztany*, *kąple*, *klaki*, *korpiele*, *kostury*, *kromple*, *kwaki*, *orczaki*, *palczaki*, *ripa*, *rohany*, *ruchele*, *sarki*, *saroki*, *terki*, *tobinamury*, *turki*, *tyfki*, *wielgusy*, *wojtki*, *wybieyki*, *zimioki* ok. 1%.

Zestawienie to daje pewien obraz zróżnicowania (jakościowego i ilościowego), ponieważ pozwala wyodrębnić grupę nazw powszechnych: *kartofle*, *ziemniaki*; grupę nazw o dużym, ale ograniczonym zasięgu: *perki*, *bulby*, *barabole*, *bulwy*, *pantówki*, *grule*; grupę nazw o niewielkim zasięgu: *mandyburki*, *bulba*, *rzepa*, *bandurki*, *baraboli*, *pyrki*, *bandury*, *gajdy* oraz grupę nazw rzadkich: *arczaki*, *bulki*, *gajdaki*, *jabłka ziemne*, *kobzale*, *kompery*, *ripka*, *ziemlaki*, *bagalasy*, *bale*, *bałabany*, *bałabony*, *bomby*, *brandebury*, *brombole*, *bule*, *buryszka*, *galaki*, *grydyki*, *habzole*, *jabłka zymienny*, *jajdaki*, *jarczaki*, *kartofłyki*, *kartopły*, *kasztany*, *kąple*, *korpiele*, *kromple*, *kwaki*, *orczaki*, *palczaki*, *ripa*, *rohany*, *ruchele*, *sarki*, *saroki*, *terki*, *tobinamury*, *turki*, *tyfki*, *wielgusy*, *wojtki*, *wybieyki*, *zimioki*. To uporządkowanie nie uwzględnia jednak wariantowości nazw i traktuje warianty fonetyczne i słowotwórcze jako odrębne jednostki nazewnicze, co deformuje nieco obraz relacji między nazwami.

Końcowe zestawienie materiału uzyskanego z ankiety J. Rostafińskiego przedstawia się następująco:

- 1) Nazwy powszechne o największej frekwencji: *kartofle* – *kartofłyki* – *kartopły*; *ziemniaki* – *ziemlaki* – *zimioki*.
- 2) Nazwy mające duży, ale ograniczony zasięg: *perki* – *pyrki*; *bulby* – *bulba*; *bulwy* – *bulki* – *bale*; *barabole* – *baraboli* – *brombole*; *pantówki*; *grule*.
- 3) Nazwy o niewielkim zasięgu: *mandyburki* – *bandurki* – *bandury* – *brandebury*; *rzepa* – *ripka* – *ripa*; *gajdy* – *gajdaki* – *jajdaki*.
- 4) Nazwy rzadkie o małym zasięgu: *arczaki* – *orczaki* – *jarczaki*, *bagalasy*, *bałabany* – *bałabony*, *bomby*, *buryszka*, *galaki*, *grydyki*, *habzole* – *kobzale*, *jabłka ziemne* – *jabłka zymienny*, *kasztany*, *kąple* – *kromple*,

kompery, korpiele, kwaki, palczaki, rohany, ruchele, sarki, saroki, terki, tobinamury, turki, tyfki, wielgusy, wojtki, wybierki.

W sumie to zestawienie obejmuje 60 form, co odpowiada 37 (w większości zwariantyzowanym) jednostkom nazewniczym. Nazwom o charakterze ogólnopolskim (*kartofle, ziemniaki*) towarzyszą ich gwarowe fonetyczne warianty (*kartofłyki, kartofły; ziemlaki, zimioki*). Nazwą o największej frekwencji są *kartofle* (co niejako sugerowała formuła pytania), a główny obszar jej występowania obejmuje Wielkopolskę zachodnią i północną oraz Krajnę. *Ziemniaki* nieznacznie ustępują *kartoflom* pod względem frekwencji, ale za to obszar ich dominacji nazewniczej jest większy, gdyż obejmuje Kujawy, ziemię chełmińsko-dobrzyńską, znaczną część Mazowsza w dorzeczu Wisły i Pilicy oraz Małopolski w dorzeczu Wisły i Sanu. Nazwy o ograniczonym, ale dużym zasięgu są nacechowane regionalnie – *perki* i *pyrki, pantówki* oraz *bulwy – bulki – bule* wyróżniają Wielkopolskę; *grule* – Podhale; *bulby – bulba* – Kresy północno-wschodnie (głównie na obszarze dzisiejszej Białorusi), tamże notowano także *bałabany – bałabony; barabole – baraboli* charakteryzują Kresy południowo-wschodnie. Podobnie regionalnie nacechowane są nazwy o niewielkim zasięgu – *mandyburki – bandurki* występują na obszarze Śląska i zachodniej Małopolski; *rzepa – ripa* w Małopolsce południowo-zachodniej; *gajdy – gajdaki* na południu Podlasia między Bugiem a Wieprzem. Nazwy rzadkie o małym zasięgu w części mają charakter okazjonalny, w części są określeniami odmian lub gatunków ziemniaków ze względu na ich przeznaczenie, choć niektóre z nich (np. *sarki, tyfki*) wskazują na związek z regionem zaboru niemieckojęzycznego lub wpływów dialektów ukraińskich (np. *buryzka*).

J. Rostański nie był językoznawcą dialektologiem, jego korespondenci również dialektologami nie byli, a polska dialektologia jako dyscyplina językoznawcza dopiero stawiała pierwsze kroki. Materiał pozyskany przez J. Rostańskiego nie był kompletny, co prawda obejmował cały obszar ziem polskich pozostających pod zaborami, ale siatka punktów nie była ani równomierna, ani zestawiona na podstawie kryterium dialektalnego zróżnicowania tego obszaru. Trzeba jednak oceniać ten materiał jako cenny, bo autentyczny i pozwalający na zarysowanie głównych tendencji nazewniczych i głównych obszarów występowania interesujących nas nazw w ostatnim 20-leciu XIX w. na obszarze polskich dialektów ludowych.

W sto lat po ankiecie J. Rostańskiego ukazała się monografia autorstwa Anny i Jana Basarów pt. *Polska gwarowa terminologia rolnicza. Przygotowanie gleby, uprawa ziemniaków* (Kraków 1992), co umożliwiła porównanie dialektalnych danych leksykalnych w 100-letnim przekroju czasowym. O podstawie materiałowej swej pracy autorzy piszą co następuje:

Materiały, na których oparta jest niniejsza praca, podobnie jak materiały do innych działów słownictwa, zebrane zostały w latach sześćdziesiątych przez pracowników (m.in. i przez autorów niniejszej pracy) Pracowni Dialektologicznej ówczesnego Zakładu Językoznawstwa PAN, kierowanego przez prof. Witolda Doroszewskiego. [...] Słownictwo dotyczące gwar przemieszanych (na skutek ruchów przesiedleńczych w 1945 r. i w latach następnych) autorzy tej publikacji zgromadzili drogą korespondencyjną w początkach lat osiemdziesiątych. Wartość naukowa tych zbiorów jest oczywiście mniejsza, ale jako materiał do opisu leksyki nie budzą one wątpliwości. Należy jednak pamiętać, że jest to materiał nowszy, zebrany w 20 lat po badaniach podstawowych.

Słownictwo przedstawione na mapach i uzupełnione tekstem komentarza pochodzi bezpośrednio z badań terenowych. Z reguły nie włączaliśmy na mapy danych z atlasów, słowników i monografii (Basarowie 1992: 6).

Pytanie dotyczące nazw, które interesują nas w tym opracowaniu, miało postać: *Jsn. ta roślina, którą się najczęściej u nas uprawia oprócz zboża?* Badaniami objęto cały obszar państwa polskiego, siatka punktów obejmuje ponad 300 miejscowości. Na mapie ukazującej rozmieszczenie materiału dialektalnego uwzględniono 22 formy (wymieniam je w kolejności umieszczenia w legendzie mapy), co odpowiada 12 (w większości zvariantyzowanym) jednostkom nazewniczym: *kartofle* – *kartochle* – *kartofel* (r.m.) – *kartofel* (r.ż.) – *kartofla*, *ziemniaki* – *ziemiaki* – *źmiaki*, *pyry* – *pyrki*, *bulby*, *bulwy*, *arczoki* – *arczaki*, *bandury* – *bandurki*, *jabłka*, *grule*, *rzepa*, *kobzole*, *knule*, *bałabun*. Jest to więc zbiór trzykrotnie mniejszy (i w kategorii form, i w kategorii jednostek nazewniczych) niż ten, który został uzyskany 100 lat wcześniej w wyniku rozesłania ankiety przez J. Rostafińskiego: Rostafiński [R.] – 60/37: Basarowie [B.] – 22/12. Co prawda obszar eksploracji nieco się różnił, ale w obu wypadkach obejmował reprezentatywny kompleks dialektów polskich. Nie pozostaje zatem nic innego, jak przyjąć, że te różnice ilościowe są wynikiem zmniejszenia się terytorium dialektów i obniżenia ich mobilności komunikacyjnej, co nie dziwi, ponieważ powszechnie przyjmowana jest teza o stałym procesie zanikania polskich dialektów ludowych w ich tradycyjnej postaci od połowy XX w.

Istotne różnice dotyczą również zasięgu terytorialnego i zakresu dominacji poszczególnych nazw. W tym wypadku nazwą zdecydowanie dominującą, ogólnodialektalną, są *kartofle* (w zróżnicowaniu wariantowym), które zwiększyły zasięg terytorialny i obejmują obszar Wielkopolski środkowej, Krajny, Kujaw, Mazowsza, Podlasia, pogranicza Wielkopolski i Małopolski oraz północno-wschodniej części Małopolski. W tym kontekście nazwa *ziemniak* (i jego warianty) obniża swój status do nazewniczej jednostki regionalnej, dominując głównie w Małopolsce, a także na Mazowszu w dorzeczu Wisły i Pilicy oraz na Górnym Śląsku, chociaż notowano te formy także na Dolnym Śląsku, Podlasiu,

Lubelszczyźnie i w Wielkopolsce. *Pyry* – *pyrki* tradycyjnie wyróżniają Wielkopolskę, *grule* – Podhale, *bulwy* (sto lat wcześniej notowane w Wielkopolsce) zajmują pas północny: Krajna, Kociewie, Mazury, Podlasie północne, *bandury* – *bandurki* tradycyjnie występują w Małopolsce południowo-zachodniej i środkowej. Pozostałe nazwy mają małe zasięgi i występują rzadko: *kabzole* na Śląsku Cieszyńskim, *rzepa* w południowej Małopolsce na zachód od Podhala, *jabłka* na Opolszczyźnie, *bałabun* sporadycznie na Lubelszczyźnie nad Wieprzem (zapewne relikty wpływów dialektów ukraińskich), *bulby* – incydentalnie na Dolnym Śląsku (zapewne w języku przesiedleńców z dawnych Kresów północno-wschodnich), tamże zarejestrowano także nazwę *knule*.

Jak już zaznaczono, w rejestrze opracowanym w monografii autorstwa A. i J. Basarów nie występuje szereg form i jednostek nazewniczych, które odnotował Józef Rostański. Są to:

- nazwy mające duży, ale ograniczony zasięg: *barabole* – *baraboli* – *brombole*, *pantówki*;
- nazwy o niewielkim zasięgu: *gajdy* – *gajdaki* – *jajdaki*;
- nazwy rzadkie o małym zasięgu: *bagalasy*, *bomby*, *buryszka*, *galaki*, *grydyki*, *kasztany*, *kąple* – *kromple*, *kompery*, *karpiele*, *kwaki*, *palczaki*, *rohany*, *ruchele*, *sarki*, *saroki*, *terki*, *tobinamury*, *turki*, *tyfki*, *wielgusy*, *wojtki*, *wybirki*.

Łatwo zauważyć, że pierwotne nazwy o największym zasięgu (*kartofle*, *ziemniaki*) i ich warianty albo powiększyły swój zasięg, zyskując status ogólnodialektalny (*kartofle*), albo ustabilizowały się jako nazwy o wyraźnym nacechowaniu regionalnym (*ziemniaki*). Z nazw mających duży, ale ograniczony zasięg nie wystąpiły (co zrozumiałe w związku ze zmianą granic Polski) południowokresowe *barabole* – *baraboli* oraz zaginęły (na rzecz *kartofli* i *pyr*) wielkopolskie *pantówki*, a z nazw o niewielkim zasięgu – podlaskie *gajdy* – *gajdaki* – *jajdaki*, które ustąpiły miejsca *kartoflom* i *ziemniakom*. W największym zakresie zaginęły nazwy rzadkie o małym zasięgu – 22 jednostki z 27 wymienionych w ankiecie Józefa Rostańskiego, co m.in. wynika z tego, że były to – w większości – określenia gatunkowe i okazjonalne.

Dodatkowych informacji na temat ewolucji dialektalnych nazw ziemniaka dostarcza porównanie ich rejestru opracowanego przez A. i J. Basarów z zestawem nazw uwzględnionym w *Małym atlasie gwar polskich* (MAGP 1968, XI: 545). Na mapie MAGP nr 545 zostało uwzględnionych 36 form, odpowiadających 17 jednostkom nazewniczym: 1) *kartofle* – *kartafle* – *kartufle* – *kartochle* – *hartufle* – *kartofki* – *kartoszki* (7), 2) *ziemniaki* – *ziemiak* – *ziemlaki* – *ziemniaki* – *źmiaki* – *ziemiki* (6), 3) *bulwy* – *bulce* – *bulki*, 4) *bulby* – *gulby*, 5) *pyry* – *pyrki*, 6) *arczaki* – *jarczaki*, 7) *gajdy* – *gajdaki* – *gałdaki*, 8) *knule* – *knóry*, 9) *pantówki*, 10) *grule*, 11) *jabłka*, 12) *kobzale*, 13) *sasaki*, 14) *rzepa*, 15) *szwabka*, 16) *bałabuny*, 17) *bałabaję*.

Dane z MAGP (1968) są nieco wcześniejsze niż te, które występują w monografii autorstwa A. i J. Basarów i można je datować na połowę XX w. (kolejne tomy MAGP ukazywały się w latach 1950–1970). Zbiór nazw z MAGP rejestruje niejako stan pośredni między rejestrem J. Rostafińskiego (1883) a rejestrem A. i J. Basarów (1992): [R.] – 60/37, MAGP – 36/17, [B.] – 22/12. Znajduje zatem potwierdzenie teza o intensywnych procesach zanikania leksyki gwarowej w II połowie XX w. W stosunku do rejestru J. Rostafińskiego w MAGP brak już następujących form nazewniczych: *zimioki, kartofłyki, kartopły, perki, bulwa, bale, barabole, baraboli, brombole, mandyburki, bandurki, bandury, brandebury, ripka, ripa, jajdaki, bagalasy, bałabany, bałabuny, bomby, buryszka, galaki, grydyki, habzole, jabłka ziemne, jabłka zymienny, kasztany, kąple, kromple, kompery, karpiele, kwaki, palczaki, rohany, ruchele, sarki, saroki, terki, tobinamury, turki, tyfki, wielgusy, wojtki, wybierki* (w sumie 44). Wyjąwszy określenia kresowe (*barabole – baraboli*), są to głównie formy o niewielkim i małym zasięgu według ankiety J. Rostafińskiego. Występują natomiast inne formy wariantywne: *kartaflę, kartufle, kartochle, hartufle, kartofki, kartoszki, ziemiaki, ziemniaki, źmiaki, ziemiki, bulce, gulby, pyry, gałdaki* oraz jednostki nazewnicze: *knule – knóry, sasaki, szwabka, jabłka, bałabuny, bałabaje* (w sumie 21). Jeśli chodzi o to różnicowanie, to trzeba podkreślić największą (w porównaniu z rejestrami Rostafińskiego i Basarów) wariantyzację fonetyczną jednostek nazewniczych *kartofle* i *ziemniaki* oraz wystąpienie po raz pierwszy (chyba incydentalnie) form będących zapożyczeniami z języka rosyjskiego (*kartoszki, kartofki*).

Dyferencjacja terytorialna jednostek nazewniczych według MAGP przedstawia się inaczej niż u J. Rostafińskiego i u A. i J. Basarów. Największy zasięg mają *ziemniaki* – Wielkopolska środkowa, Kociewie, ziemia chełmińsko-dobrzyńska, Mazowsze południowe, Lubelszczyzna, tzw. dialekty centralne, pogranicze Mazowsza i Małopolski, Małopolska (cała), Górny Śląsk; na drugim miejscu należy wymienić *kartofle* – Wielkopolska środkowa i wschodnia, Mazury, Mazowsze oraz pogranicze Wielkopolski i Małopolski. Pozostałe jednostki nazewnicze mają już wyraźnie mniejsze zasięgi, nacechowane regionalnie: *bulce – bulki* wyróżniają Wielkopolskę, Kujawy, częściowo Kociewie; *bulwy* – Bory Tucholskie i Kaszuby; *bulby – gulby* oraz *bałabuny* – Mazury (Mazowsze) wschodnie, Suwalszczyznę (widać tu wyraźnie relikt/wpływy kresowe); *pyrki – pyry* – Wielkopolskę; *pantówka* – Wielkopolską środkową i wschodnią; *jarczaki – arczaki* – Mazowsze południowo-zachodnie i ziemię chełmińsko-dobrzyńską; *gajdy, gajdaki, gałdaki* – Mazowsze środkowe nad Wisłą i Podlasie na północ od Wieprza; *bałabaje* – Lubelszczyznę między Wisłą a dolnym Wieprzem; *jabłka* – Opolszczyznę (Dolny Śląsk); podobnie *knule – knóry* – Dolny Śląsk; *grule* – tradycyjnie Podhale; *kobzale* – Śląsk Cieszyński, *rzepa* i *szwabka* – Małopolskę południowo-zachodnią, na zachód od Podhala; *sasaki* – Podhale i Beskid Niski.

Zestawienie chronologiczne materiału leksykalnego i zasięgów terytorialnych form nazewniczych na podstawie ankiety J. Rostafińskiego (1883), mapy MAGP (1968) oraz monografii autorstwa A. i J. Basarów (1992) pozwala na sformułowanie szeregu wniosków na temat ewolucji jednostek nazewniczych dotyczących ziemniaków w XIX i XX w.

- 1) Pierwotne dialektalne jednostki nazewnicze o największym zasięgu – *kartofle*, *ziemniaki* (w różnicowaniu wariantowym) – miały w XIX w. nacechowanie regionalne: ogólnie rzecz ujmując, *kartofle* dominowały w Wielkopolsce, a *ziemniaki* w Małopolsce; w połowie XX w. *ziemniaki* zyskują status ogólnodialektalny, podczas gdy *kartofle* mają w dalszym ciągu zasięg ograniczony regionalnie, ale z końcem XX w. relacje te zmieniają się diametralnie (inaczej niż w polszczyźnie ogólnej) – *kartofle* stają się jednostką nazewniczą dominującą na całym obszarze dialektalnym, a *ziemniaki* powracają do zasięgu regionalnego (co prawda dużego i różnicowanego terytorialnie).
- 2) Kilka jednostek nazewniczych od początku miało regionalny charakter i – przy pewnych nieznacznych zmianach zasięgu terytorialnego i rejestru form wariantowych – ten status zachowało przez minione 200 lat: Wielkopolska – *perki* – *pyrki* – *pyry*; Małopolska południowo-zachodnia – *rzepa* – *ripa* – *ripka*; Podhale – *grule*; Opolszczyzna (Dolny Śląsk) – *jabłka* (*jabłka ziemne* – *jabłka zymienny*).
- 3) Kilka jednostek nazewniczych o ograniczonym zasięgu regionalnym w XX w. zaginęło: *pantówki* – *pantówka* – Wielkopolska [R.], Wielkopolska środkowa i wschodnia [MAGP], nie odnotowano [B.]; *gajdy* – *gajdaki* – *jajdaki* – *gałdaki* – Podlasie południowe, Lubelszczyzna między Bugiem a Wieprzem [R.], Mazowsze środkowe, Podlasie południowe nad Wieprzem [MAGP], nie odnotowano [B.]; *barabole* – *baraboli* – Kresy południowo-wschodnie [R.], nie odnotowano [MAGP, B.].
- 4) Kilka jednostek nazewniczych nacechowanych regionalnie zmieniło swój zasięg terytorialny lub nie uzyskało ciągłej rejestracji: *bandury* – *bandurki* – *brandebury* – *mandyburki* – Śląsk, Małopolska zachodnia [R.], nie odnotowano [MAGP], Małopolska południowo-wschodnia [B.]; *bałabany* – *bałabony* – *bałabun* – Kresy południowo-wschodnie [R.], nie odnotowano [MAGP], incydentalnie Lubelszczyzna nad środkowym Wieprzem [B.]; *bulwy* – *bulby* – *bulba* – *gulby* – Kresy północno-wschodnie [R.], Mazury wschodnie, Suwalszczyzna [MAGP], incydentalnie Dolny Śląsk (nad środkową Odrą) [B.]; *bulwy* – *bulki* – *bule* – Wielkopolska [R.], Wielkopolska, Bory Tucholskie, Kaszuby [MAGP], Krajna, Kociewie, Mazury, Podlasie północne [B.].

- 5) Charakterystyczna dla dialektalnych nazw ziemniaka jest ich duża wariantywność – leksykalna (48 nazw), np. *kartofle*, *ziemniaki*, *perki*, *bulby*, *barabole*, *gajdy*, *kobzale*, morfologiczna – słowotwórcza i fleksyjna (13 formacji), np. *bule* – *bulki*, *bandury* – *bandurki*, *ripa* – *ripka*, *kartofel* r.m. – *kartofel* r.ż. – *kartofla* i fonetyczna (31 form), np. *ziemniaki* – *zimioki* – *ziembniaki* – *źmiaki*, *perki* – *pyrki*, *barabole* – *baraboli*, *habzole* – *kobzale*, *arczaki* – *jarczaki* – *orczaki*, która sukcesywnie się zmniejsza w ciągu XX w. wraz z ograniczaniem liczby jednostek nazewniczych (R. – 37, MAGP – 17, B. – 12).
- 6) Charakterystyczne jest również zróżnicowanie funkcjonalne jednostek nazewniczych i form pod względem ich zakresu występowania – od nazw ogólnodialektalnych (tożsamy z ogólnopolskimi) – *kartofle*, *ziemniaki*, poprzez nazwy regionalne o różnych zasięgach terytorialnych – np. *perki*, *pantówki*, *grule*, *bulby*, *barabule*, *bandury*, po nazwy rzadkie, sporadyczne używane incydentalnie – np. *mandyburki*, *kasztany*, *buryszka*, *grydyki*, a także zróżnicowanie pod względem treści nazw – od nazw ogólnych (np. *ziemniaki*, *perki*, *grule*, *bulby*) przez gatunkowe (np. *korpiele*, *rohany*, *kasztany*) po okazjonalne i przypadkowe, tworzone na zasadzie różnych skojarzeń (np. *turki*, *wielgusy*, *wojtki*, *wybierki*).

W latach 1990–1995 prowadzono w skali ogólnopolskiej pilotażowe badania terenowe dotyczące słownictwa profesjolektu rolniczego (gwary rolniczej). Badania te były prowadzone przez zespoły eksploratorów Pracowni Językoznawstwa Stosowanego IJP UW oraz Katedry Socjologii Wsi SGGW AR i objęły one wrywkowo terytoria ówczesnych województw: szczecińskiego, bydgoskiego, sieradzkiego, siedleckiego, zamojskiego, kieleckiego i rzeszowskiego. Badania prowadzono na podstawie nowo opracowanego *Kwestionariusza do badań słownictwa gwary rolniczej*, liczącego łącznie 2471 pytań, zgrupowanych w 20 działach (por. Dubisz, Kosieradzki 1991).

W założeniach teoretycznych projektu badawczego przyjęto, że zachodzące zmiany polityczno-ustrojowe i ekonomiczne prowadzą do zacierania się ostrych granic między miastem a wsią, zanikania tradycyjnych dialektów ludowych i powstawania tzw. języków mieszanych, łączących składniki polszczyzny ogólnej oraz odmian języka ograniczonych terytorialnie i socjalnie, tj. dialektów ludowych i miejskich (zob. Dubisz, Kosieradzki 1993). Przykładem tych procesów jest kształtowanie się profesjolektu rolniczego. Posługują się nim przedstawiciele środowisk zaliczanych do grupy społeczno-zawodowej rolników: farmerzy,

rolnicy indywidualni, robotnicy rolni – pracownicy PGR-ów (wówczas jeszcze istniejących), SKR-ów, Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych, specjaliści zatrudnieni w obsłudze wsi i rolnictwa. Zawodowe więzi – najważniejsze w tej grupie społecznej – oraz zróżnicowanie statusu społecznego użytkowników profesjolektu rolniczego (chłopi, chłopi robotnicy, pracownicy wywodzący się ze środowisk wiejskich i miejskich, osoby z wykształceniem podstawowym, średnim zawodowym i ogólnym, wyższym) decydują o jego mieszanym charakterze jako komunikacyjnego wariantu polszczyzny. Podstawowe wyznaczniki kodu profesjolektu rolniczego to (por. Grabias 1974):

- 1) jawność – służy do porozumiewania się w kontaktach codziennych, które nie mają na celu izolacji społecznej, tajności wypowiedzi;
- 2) profesjonalność – zawiera zasób określeń, terminów, wyrażań fachowych związanych z wykonywaniem zawodu rolnika;
- 3) nominatywność – wzbogaca zasób słownictwa o nowe nazwy, określenia;
- 4) ekspresywność – obejmuje szereg nazw, określeń nacechowanych emocjonalnie.

Mieszany charakter profesjolektu rolniczego znajduje odzwierciedlenie w zróżnicowaniu jego leksyki na kilka warstw (por. Dubisz 1990):

- 1) słownictwo o zasięgu ogólnopolskim, np. *ar*, *bróg*, *centryfuga*, *gumno*, *morga*, *redlic*, *żytnisko*;
- 2) regionalizmy i dialektyzmy, np. *ameryk* ‘rodzaj pługa’, *bojowisko* ‘klepisko w stodole’, *dziabka* ‘motyka, motyczka’, *hreczka* ‘gryka’, *kokot* ‘kogut’, *konicz* ‘koniczyna’, *rejka* ‘kopiec z ziemniakami’, *zwalisko* ‘powalone zboże’;
- 3) określenia fachowe, np. *balota* ‘bela zwiniętej, sprasowanej słomy’, *cukrówka* ‘burak cukrowy’, *drylować* ‘siać za pomocą siewnika’, *białe próby* ‘analizy zawartości tłuszczu w mleku’, *przytrącanie* ‘wstępne bronowanie’, *stanówka* ‘krycie, np. owiec’, *sumieszka* ‘mieszanek zbożowa’, *znaki* ‘duże ręczne grabie służące do robienia rzędów w zaoranej ziemi’;
- 4) ekspresywizmy, np. *cepak* ‘rolnik/robotnik postępujący bezmyślnie’, *ciapiek* ‘ciągnik rolniczy typ C 330 lub pokrewny’, *ćpać* ‘wyrzucać, rozrzucić, ładować np. obornik’, *głowacz* ‘rolnik dobrze gospodarujący’, *kolosy* ‘o dużych ziemniakach’, *samara* ‘zad konia pociągowego’.

W *Kwestionariuszu do badań słownictwa gwary rolniczej* nazw ziemniaka dotyczyło pięć pytań (w zróżnicowaniu wariantowym): 414.1. *Jsn. ziemniak?*, 414.2. *Jsn. najczęściej uprawiana – oprócz zbóż – roślina?*; 415.1. *Jsn. odmiany ziemniaków?*, 415.2. *Jakie znacze odmiany ziemniaków?*; 416.1. *Jsn. ziemniaki jadalne?*, 416.2. *Jakie znacze odmiany ziemniaków jadalnych?*; 417.1. *Jsn. ziemniaki pastewne?*, 417.2. *Jakie znacze odmiany ziemniaków pastewnych?*; 418.1. *Jsn. ziemniaki przemysłowe?*, 418.2. *Jakie znacze odmiany ziemniaków przemysłowych?*

Poniżej przedstawiam wyniki eksploracji z trzech miejscowości – wsi Darż [D] (woj. szczecińskie), eksplorator Mariola Kuszyk; wsi Zieleniec [Z] (woj. siedleckie), eksplorator dr (wówczas) Wanda Decyk-Zięba; wsi Wąglczew [W] (woj. sieradzkie), eksplorator dr (wówczas) Alina Kępińska. Pierwsza z tych miejscowości to dawna wieś pegeerowska, dwie pozostałe to wsie, w których gospodarowali rolnicy indywidualni. *De facto* udało się pozyskać materiał leksykalny dotyczący odpowiedzi jedynie na dwa pytania (414, 415), a więc odnoszący się do ogólnych nazw ziemniaka i do nazw odmian tej rośliny. Ten ostatni zbiór nazw został rozszerzony o określenia gatunkowe. W sumie materiał z tych trzech miejscowości obejmuje 39 jednostek nazewniczych. Trzeba podkreślić, że prawie nie występują one w zróżnicowaniu wariantowym – ich postać fonetyczna i morfologiczna jest zgodna z normą polszczyzny standardowej.

Nazwy ogólne: *kartofel* [D, W, Z], *ziemniak* [D, W, Z], *pyra* [D], *pyrka* [W].

Nazwy odmian: 1) kryterium czasu dojrzewania – *wczesne* [D, W, Z], *późne* [D, W, Z], *bardzo wczesne* [D], *średnio wczesne* [W], *średnio późne* [W]; 2) kryterium przeznaczenia – *jadalne* [D, W, Z], *przemysłowe* [D, W, Z], *półprzemysłowe* [D], *opasowe* [Z].

Nazwy gatunkowe: 1) bardzo wczesne – *koralek*, *orlik* [D], 2) wczesne – *azalia*, *irga*, *irys*, *sasanka* [D], 3) późne – *aba* – *abe*, *cynia*, *ibis*, *tarpen* [D]; 3) jadalne – *aba* – *abe*, *azalia*, *cynia*, *ibis*, *irga*, *irys*, *koralek*, *orlik*, *sasanka*, *tarpen* [D], *irys*, *kalina*, *polan*, *prymy*, *ruta* [W], *alka*, *almy*, *irysy*, *janka*, *kalina*, *noteć* [Z]; 4) opasowe – *atol*, *bronka*, *rondo* [Z]; 5) półprzemysłowe – *certa* [D]; 6) przemysłowe – *bóbr*, *bronka*, *duet* [W, Z].

Zestawiony materiał (choć jedynie przykładowy) pozwala na sformułowanie kilku wniosków na temat specyfiki nazw profesjolektu rolniczego:

- 1) wyraźnie daje się zauważyć tendencja do unifikacji i standaryzacji nazw; wśród nazw ogólnych na plan pierwszy wysuwają się określenia ogólnopolskie (*kartofel*, *ziemniak*), regionalne nazwy wielkopolskie (*pyra*, *pyrka*) występują jako dublety nazewnicze jedynie na obszarze graniczącym z Wielkopolską (Szczecińskie, Sieradzkie); wśród nazw gatunkowych sporadycznie występują warianty form nazewniczych (*pyra* – *pyrka*, *aba* – *abe*, *irys* – *irysy*);
- 2) nazwy odmian ziemniaków mają charakter ogólnopolski (są wspólne dla różnych odmian polszczyzny), np. *wczesne*, *późne*, *jadalne*, *przemysłowe*, albo należą do słownictwa specjalistycznego – rolniczego, np. *średnio wczesne*, *średnio późne*, *półprzemysłowe*, lub zootechnicznego, np. *opasowe*; nazwy gatunkowe mają nacechowanie specjalistyczne, profesjolektalne, np. *almy*, *irga*, *kalina*, *rondo*, *tarpen*;
- 3) jest charakterystyczne, że największe zróżnicowanie nazw wystąpiło w wypowiedziach informatorów ze wsi Darż – wsi popegeerowskiej,

- w której uprawa ziemniaków miała cel handlowo-przemysłowy, podczas gdy w wypowiedziach informatorów będących rolnikami indywidualnymi stopień profesjonalizacji nazw był znacznie mniejszy;
- 4) widać wyraźnie, że profesjolekt rolniczy sytuuje się w płaszczyźnie komunikacyjnej wariantów polszczyzny ogólnej, co potwierdza spostrzeżenia o zacieraniu się różnic językowych między językiem miasta i wsi, wzroście dynamiki rozwoju komunikacyjnych odmian socjalno-profesjonalnych, poczynając od II połowy XX w., oraz intensywnym zanikaniu dialektów ludowych w ich tradycyjnym kształcie w tym samym przedziale czasowym.

Ewolucja nazw ziemniaków, która zaszła w ciągu minionych 300 lat w polszczyźnie ogólnej, dialektach ludowych i profesjolekcie rolniczym, przebiegała w kierunku krystalizowania się dominant nazewniczych, eliminacji nazw redundantnych oraz unifikacji i standaryzacji jednostek leksykalnych. Nie uległa natomiast zmianie i nie zdezaktualizowała się zasada wyrażona w przysłowiu ludowym, zamieszczonym na początku tego artykułu, w myśl którego, gdy wiosna obfituje w deszcze, należy sadzić ziemniaki na terenach położonych wyżej. Wobec natury nawet nowoczesna technika upraw rolniczych jest bowiem bezsilna i musi się z nią liczyć.

Bibliografia

- Bańko M. (red. nacz.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa, t. I, II.
- Basara A., Basara J., 1992, *Polska gwarowa terminologia rolnicza. Przygotowanie gleby, uprawa ziemniaków*, Kraków.
- Długosz-Kurczabowa K., 2008, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa.
- Doroszewski W., 1968, *O kulturę słowa. Poradnik językowy*, Warszawa, t. II.
- Doroszewski W. (red.), 1961, 1968, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, t. III, X.
- Dubisz S., 1990, *Gwara rolnicza – profesjolekt, socjolekt czy interdialekt?*, „Słownik gwary rolniczej”, z. II, s. 14–21.
- Dubisz S., 2021, *Typy adaptacji najnowszych anglicyzmów leksykalnych we współczesnej polszczyźnie [w:] Silva rerum. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, Rzeszów (w druku).
- Dubisz S., Kosieradzki M., 1991, *Kwestionariusz do badań słownictwa gwary rolniczej*, „Słownik gwary rolniczej”, z. III, Warszawa.
- Dubisz S., Kosieradzki M., 1993, *Przemiany języka społeczności wiejskich (na przykładzie słownictwa rolniczego)*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 3, s. 43–57.
- Dubisz S. (red. nauk.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa, t. II, V.

- Dubisz S. (red. nauk.), 2018, *Wielki słownik języka polskiego PWN*, Warszawa, t. II, V.
Dunaj B. (red. nauk.), 1996, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
Grabias S., 1974, *Funkcyjna klasyfikacja socjalnych wariantów języka*, „Język Polski”, s. 22–31.
Karaś H., 1996, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa.
Karaś M. i in., 1968, *Mały atlas gwar polskich*, Kraków–Wrocław, t. XI.
Köhler P.S., 1987, *Nieznane materiały Józefa Rostafińskiego do badań nad historią roślin uprawnych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” – „Prace Botaniczne”, z. 14, s. 141–154.
Linde S.B., 1807–1814, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, t. I–VI; wyd. fotoofsetowe, Warszawa 1994.
Nowa encyklopedia powszechna PWN, 1996, Warszawa, t. VI.
Szymczak M. (red. nauk.), 1978, 1981, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, t. I, III.
Urbańczyk S., 1968, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa, wyd. 3.

Names of a potato in the general Polish language, folk dialects, and agricultural professolect

Summary

The history of cultivation of potatoes in Poland dates back over 300 years. In standard Polish, there are two names of all-Poland reach: *ziemniak* and *kartofel* (a potato), with the process of crystallisation of the name *ziemniak* as a certain dominant name beginning in the second half of the 20th c. A high qualitative and quantitative diversification of name forms, which has diminished over the past 150 years – the successive material samples taken into consideration are 60 (1883), 36 (1968), and 22 (1992) – is characteristic of folk dialects. Originally regional, the Greater Polish *kartofel* and the Lesser Polish *ziemniak* changed their status at the end of the 20th c.: *kartofel* became an all-Poland name, while *ziemniak* – a regional name of a broad reach. The processes of name unification and standardisation are noticeable in the agricultural professolect in the last decade of the 20th c.; regional and dialectal forms are rare, while common and specialised names become the dominant ones.

Keywords: history of language, lexicography, lexicology, dialectology, general Polish language, folk dialects, agricultural professolect

Słowa kluczowe: historia języka, leksykografia, leksykologia, dialektologia, język ogólnopolski, polszczyzna ogólna, dialekty ludowe, profesjolekt rolniczy